

*Гродська Еліна Борисівна,
старший викладач
Одеського національного політехнічного університету
grodskaelina@gmail.com*

ЧОТИРИ ХВИЛІ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІАСПОРИ

Мета роботи – дослідити історичні процеси складання українських діаспоральних спільнот в країнах далекого зарубіжжя в світлі розширення географічних ареалів їх поширення, проаналізувати, що унаслідок різних причин політичного та соціально-економічного характеру протягом чотирьох хвиль переселенського руху формування українських діаспор набуло певних особливостей, зокрема це стосується сучасної, четвертої хвилі еміграції. **Методологія** дослідження ґрунтується на застосуванні загального наукового принципу об'єктивності; аналітичного, культурологічного та компаративного методів у дослідженні особливостей формування українських діаспор, а також у виявленні на цьому тлі соціокультурних особливостей сучасної еміграційної хвилі. **Наукова новизна** роботи полягає у виявленні особливостей формування нової сучасної діаспори з її головним функціональним навантаженням, тобто збереженням культурної ідентичності. Обґрунтовується переростання зовнішніх міграцій українців в українські діаспорні громади в країнах далекого зарубіжжя. **Висновки.** Встановлено причини та наслідки чотирьох міграційних хвиль українців в країни далекого зарубіжжя. Акцентовано увагу на дослідженні четвертої міграційної хвилі. В контексті розгляду закордонного досвіду варто підсумувати, що з огляду на поступове «освоєння» основних функцій діаспори четверта хвиля української трудової міграції у певній послідовності перетворюється на новітню еміграцію, що має свої особливості, а саме: розгортається в умовах глобалізаційних процесів, є трудовою за своїм характером і європейською за спрямованістю; є частково нелегальною та має особливу гендерну структуру. Таким чином, можна простежити формування нової сучасної діаспори з її головним функціональним навантаженням, тобто збереженням культурної ідентичності.

Ключові слова: українська діаспора, економічна міграція, українська еміграція, діаспорні громади, хвилі міграції.

Гродская Элина Борисовна, старший преподаватель Одесского национального политехнического университета

Четыре волны переселенческого движения украинцев: социокультурные причины и особенности диаспоры

Цель работы – исследовать исторические процессы формирования украинских диаспоральных сообществ в странах дальнего зарубежья в свете расширения географических ареалов их распространения. Проанализировать, что вследствие различных причин политического и социально-экономического характера в течение четырех волн переселенческого движения формирование украинских диаспор приобрело определенные особенности, в частности это касается современной, четвертой волны эмиграции. **Методология** исследования основана на применении общего научного принципа объективности; аналитического, культурологического и сравнительного методов в исследовании особенностей формирования украинских диаспор, а также в выявлении на этом фоне социокультурных особенностей современной эмиграционной волны. **Научная новизна** работы заключается в выявлении особенностей формирования новой современной украинской диаспоры с ее главной функциональной нагрузкой, то есть сохранением культурной идентичности. Обосновывается перерастание внешних миграций украинцев в украинские диаспорные общины в странах дальнего зарубежья. **Выводы.** Установлены причины и последствия четырех миграционных волн украинцев в страны дальнего зарубежья. Акцентируется внимание на исследовании четвертой миграционной волны. В контексте рассмотрения зарубежного опыта стоит подытожить, что, учитывая постепенное «освоение» основных функций диаспоры, четвертая волна украинской трудовой миграции в определенной последовательности превращается в новую эмиграцию, которая имеет свои особенности, а именно: разворачивается в условиях глобализационных процессов, является трудовой по своему характеру и европейской по направленности; является частично нелегальной и имеет особую гендерную структуру. Таким образом, можно проследить формирование новой современной диаспоры с ее главной функциональной нагрузкой, то есть сохранением культурной идентичности.

Ключевые слова: украинская диаспора, экономическая миграция, украинская эмиграция, диаспорные общины, волны миграции.

Grodzka Elina, Lecturer, Odessa National Polytechnic University

Four waves of the resettlement movement of ukrainians: causes and consequences

Purpose of Article. The goal of the work is to investigate the historical processes of the formation of Ukrainian diaspora communities in the far abroad countries in the light of the expansion of geographical distribution areas. The research analyzes various reasons of political and socio-economic nature during the four waves of the resettlement movement, the formation of Ukrainian Diasporas acquired specific features, in particular, this concerns the current, fourth wave of emigration. **The methodology** of the research is based on the application of the general scientific principle of objectivity; analytical, cultural studies, and comparative methods in studying the peculiarities of

the formation of Ukrainian Diasporas, as well as in revealing the socio-cultural features of the new emigration wave against this background. **The scientific novelty** of the work is to identify the characteristics of the formation of a new modern Ukrainian diaspora with its main functional load, that is, the preservation of cultural identity. The outgrowth of external migrations of Ukrainians into the Ukrainian diaspora communities in countries far abroad is justified. **Conclusions.** The causes and consequences of the four migration waves of Ukrainians in nations far abroad have been established. Attention is focused on the study of the fourth migration wave. In the context of consideration of foreign experience, it should be summed up that, taking into account the gradual "mastering" of the essential functions of the diaspora, the fourth wave of Ukrainian labor migration is transformed into a new emigration in a particular sequence, which has its own peculiarities, namely: unfolding in the conditions of globalization processes, is labor in nature And European in orientation; Is partially illegal and has a particular gender structure. Thus, it is possible to trace the formation of a new modern diaspora with its main functional load, that is, the preservation of cultural identity.

Key words: Ukrainian diaspora, economic migration, Ukrainian emigration, diaspora communities, migration waves.

Актуальність теми дослідження. На нинішньому етапі особливий інтерес для наукового знання представляє вивчення різних етапів історії еміграції етнічної української спільноти в світлі розширення географічних ареалів її поширення, особливо в тих країнах, в яких не було, або були малочисельні згуродження українців.

Особливої ваги набувають питання функції суспільства як носія символічних культурних програм, яке може відтворюватися і розвиватися лише за умов збереження, взаємодії етносів, які є його складовими. Це можна простежити через такі процеси, як утвердження нових групових ідентичностей, зростання міграційних потоків та впливів діаспори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з найбільш солідних досліджень з історії української діаспори є колективна праця українських вчених «Закордонні українці» [5]. У цьому дослідженні міститься інформація про причини еміграції з України на різних етапах її історії, короткі відомості про стан українських спільнот в країнах далекого зарубіжжя.

У виданому в серії «Народи і культури» томі «Українці» [4], розглядаються проблеми походження українців, їх етнічна історія, антропологічний вигляд. Для даного дослідження становить інтерес розділ «Українці в далекому зарубіжжі», де висвітлюються питання розміщення та формування українського етносу.

Мета роботи – дослідити історичні процесі складання українських діаспоральних спільнот в країнах далекого зарубіжжя в світлі розширення географічних ареалів їх поширення, проаналізувати, що унаслідок різних причин політичного та соціально-економічного характеру протягом чотирьох хвиль переселенського руху формування українських діаспор набуло певних особливостей, зокрема це стосується сучасної, четвертої хвилі еміграції

Виклад основного матеріалу. Дослідники визначають чотири хвилі переселенського руху в історії української еміграції. Початок першої хвилі еміграції українців припадає на 70-і роки XIX ст. Особливістю тогочасного міграційного руху українців було те, що охопив він майже усю сучасну територію України, яка на той час перебувала під владою Австро-Угорської та Російської імперій. Відповідно, ті люди, які проживали на західних теренах країни, що перебували під контролем Австро-Угорщини, вибирали західні країни за місце свого міграційного притулку. Серед цих країн на перше місце виходили такі як Бразилія, Канада, США. Натомість ті, що знаходилися на східних територіях, емігрували на Схід, в азійську частину материка, тобто в сторону Казахстану та Середньої Азії. Для сьгоднішніх дослідників дуже важко визначити точну цифру тих, що виїхали в ті часи поза межі рідної землі, оскільки багато українців проходили через митниці як поляки, австрійці, угорці, росіяни або ж під більш специфічними назвами русинів, галичан, лемків тощо. Декотрі навіть вказували замість національності своє віросповідання. Однак, не підлягає сумніву, що статистика тих, що виїхали в часі першої міграційної хвилі вимірюється сотнями тисяч.

Перша міграційна хвиля була спричинена передовсім важким економічним становищем, через те її називають економічною еміграцією. Тяжка соціально-економічна ситуація на тогочасних українських землях проявлялася в тому, що селяни, хоча були звільнені (1848 рік) від обов'язку кріпосного права (на території Австро-Угорщини – від 1848 року, в Російській імперії – від 1861 року), не мали достатньої кількості землі, щоб прогодувати свої багатодітні родини.

Першим українським емігрантом у США вважається Андрій Гончаренко, походженням з Київщини, колишній чернець Києво-Печерської лаври, який брав участь у антикріпаському русі і зазнав переслідувань. 1 січня 1865 року він прибув до Бостона, потім переселився до Нью-Йорка, Сан-Франциско. Сполучені Штати Америки можна вважати найпершою країною, що в 1870-х роках приваблювала значні групи українських переселенців [6;1]. Саме того року декілька десятків українців із Закарпаття приїхали до Пенсильванії. Цей процес поширився у 90-і роки XIX століття. Деякі українці їхали до Латинської Америки – до Бразилії, Аргентини. В цей же час почалося масове переселення до США і Канади, а також до Австралії, Нової Зеландії, країн Тихого океану і Далекого

Сходу. Масштаби еміграції у різних дослідників мають різні дані. Так, В.М. Кабузан і Н.В. Чорна[6] доводять, що з кінця XIX століття і до 1920 року українська еміграція до США становила 256,1 тисяч чоловік, в тому числі: з Австро-Угорщини – 235 тисяч, а з Росії – 5,4. Розпочавшись у 1891 році, еміграція з Галичини до Канади набула масового характеру з 1894 року, а з Буковини – з 1903 року. Загальна чисельність емігрантів у Канаді з кінця XIX століття і 1920 року становила 135 тисяч чоловік. За цей час до Бразилії виїхало 47,3 тисячі, а до Аргентини – 15 тисяч.

Приїхавши на нові місця поселення, українці намагалися селитися разом. Таким чином, особливо на території Бразилії і частково Канади, виникли середовища закритого типу, де розмовною мовою і далі залишалася українська. Культурно-просвітницьке життя на нових територіях носило переважно локальний характер. Однією з основних труднощів в комунікації між різними спільнотами ставали великі відстані, які доводилося долати. Єдиним стабільним чинником, що поєднував людей першої хвилі еміграції в одну національно-духовну спільноту, була церква[9].

Перша світова війна, а потім революція 1917 року викликали другу хвилю емігрантів, причиною якої стали повоєнні роки та революційні наслідки, незгода з існуючим політичним ладом. Це була більшою мірою політична еміграція. Але характерним явищем у 20-і роки XX століття стає рееміграція, коли з надією на розбудову незалежної держави в Україну повернулися такі видатні політичні діячі свого часу як Володимир Винниченко і Михайло Грушевський. Прикладом рееміграції є також повернення на Одещину емігрантів із Канади у 1922 році. Їх було більше 100 чоловік, вони об'єдналися і утворили зразкову комуну. Історичні події, пов'язані із „сталінськими” часами, змусили частину з них повернутися до Канади, а частину було репресовано. Досить не просто визначити точну кількість українських емігрантів, що виїхали під час другої хвилі. Найбільш прийнятною цифрою міжвоєнної еміграції до США та Канади вважається 160 тисяч осіб, 60 тисяч з яких оселилися в Канаді. За даними дослідників в цей же період до Аргентини також прибуло майже 120 тисяч українців. Певні групи оселилися в Бразилії, Уругваї, Парагваї [5; 7]. Всього в міжвоєнний період західно-українські землі залишили майже 300 тисяч емігрантів.

Політична складова другої хвилі українського міграційного руху стала певним фундаментом, на якому будувалася українська свідомість на чужині. Проявом цієї свідомості стала поява багатьох громадських та культурно-освітніх установ. Великим досягненням стало заснування кількох українських вищих навчальних закладів та науково-дослідних інституцій. Окрім США, Канади та Бразилії, головними центрами другої хвилі української еміграції стали Польща, Чехословаччина, Німеччина [4; 6] та Франція [5; 7].

Причиною третьої хвилі еміграції стала Друга світова війна. Переселення українців почалося наприкінці війни. На відміну від перших двох, ця еміграція вважається майже суто політичною. У роки війни 5 мільйонів українців було вивезено фашистськими окупаційними властями до Німеччини. Після перемоги 310 тисяч українців опинилися у становищі біженців або „переміщених осіб”. Вони боялися повертатися на батьківщину, і тому їх проблемами опікувались міжнародні організації, передусім ООН. Внаслідок чого за період з 1947 по 1953 роки до Канади прибуло 30 тисяч, до США – 80 тисяч [12], Великобританії – 35 тисяч, Австралії – 20 тисяч, Бразилії – 7 тисяч, Аргентини – 6 тисяч, Франції – 10 тисяч. Всього 90% біженців було розселено по країнах світу до 1950 року. У повоєнні часи поповнення емігрантів відбулося за рахунок виїзду дисидентів та одруження з іноземцями. Всього до 1989 року виїхало 40 тисяч осіб, частина з яких переселилась до Ізраїлю з подальшим переїздом до Канади і США. Отже, в історії українського народу еміграція відіграє досить велику роль. За межами України утворилися етнічні групи наших співвітчизників, дружні зв'язки з якими є невід'ємною умовою функціонування різноманітних сфер розвитку української нації, насамперед, це – наука, культура, економіка.

Слід відзначити, що третя хвиля української еміграції стала найчисельнішою. Так, до Канади за період з 1947 по 1953 роки прибуло понад 30 тисяч переміщених осіб українського походження. Передбачалося, що вони працюватимуть у таких галузях як сільське господарство, гірничодобувна промисловість і лісорозробки. Українська діаспора в Канаді створила сильну громадську та релігійну спільноту - Конгрес українців Канади, який є членом Світового конгресу українців.

Політична і вимушена за своїм характером третя хвиля української еміграції увібрала в себе в основному людей освічених і свідомих, які до сьогодні багато в чому допомагають своїй історичній Батьківщині.

Четверта міграційна хвиля українців є явищем, яке можемо спостерігати на власні очі. Адекватно і однозначно оцінити її є досить важко, оскільки вона ще не завершилася, а навіть навпаки, проявляє щораз більшу тенденцію до зростання. У порівнянні з усіма попередніми хвилями, вона є дуже подібною до першої, оскільки основною причиною виїзду багатьох стала тяжка економічна ситуація в країні. Без сумніву четверта міграційна хвиля є економічною. Саму ж сучасну

українську еміграцію провідні світові аналітики чітко окреслюють як трудову, тобто таку, у якій на перший план серед пріоритетних цілей виходить пошук праці.

Коли мова йде про часові рамки четвертої хвилі української еміграції, то вона розпочинається з відновлення Україною незалежності у 1991 році. Протягом самого періоду незалежності український еміграційний процес рухався у двох напрямках – європейському та східно-азіатському. Роками, у яких еміграційна активність сягала свого кульмінаційного піку, стали 1996 р. та 2000 р.. У 2004 році, після подій, пов'язаних з Помаранчевою революцією, міграційний потік дещо зупинився, навіть подавав оптимістичні знаки на суттєве зменшення. Проте згодом ситуація повернулася до попереднього стану. На дану пору соціологи стверджують, що міграційний потік українців, особливо в європейському напрямку, надалі існує. Можливо з меншою динамікою, але стабільно.

З огляду на таку складну статистичну ситуацію, сучасні вітчизняні та закордонні наукові дослідження, вивчаючи феномен сучасної української міграції, спираються не тільки на офіційні статистичні дані, але також на експертні оцінки та прогнози. Працівник Інституту народознавства НАН України Ігор Марков [8], який очолював проект «Карітас» України по комплексному вивченню української трудової міграції, зауважує, що за різними офіційними і неофіційними даними загальна кількість сучасних українських трудових мігрантів становить від 2 до 7 мільйонів.

Сучасна українська міграція у своїй більшості зосереджена на європейському континенті. Якщо на початку 90-х років бажаними країнами виїзду були Канада та США, то згодом, а точніше після 1996 року, міграційний рух українців набирає щораз більших обертів в країнах Європи. Потужний міграційний фактор навіть змусив не один уряд Європи переглянути свою міграційну політику.

Тож, коли йдеться про географію поширення українських мігрантів в Європі, то, згідно експертних даних, однією з перших країн, де з'явилися українські трудові мігранти, була Греція. Після неї розпочався рух у глиб материка – в Італію, Іспанію та Португалію. З покращенням економічної ситуації в близьких нам країнах Східної Європи, Чехії та Польщі, український міграційний рух і там знайшов своє місце. На даний час, карта українського емігрантства поширюється рівно ж на країни Прибалтики, Ізраїль, Ірландію.

У географії поширення сучасного українського емігрантства великим попитом користуються такі країни як Англія, Франція, Німеччина. Пов'язано це з багатьма чинниками, в першу чергу – з належною оплатою праці, медичним страхуванням та соціальними стандартами. Проте, відсоток українських мігрантів, який потрапляє в ці країни, є досить низьким, оскільки на перешкоді стоять досить суворі законодавчі вимоги та імміграційні обмеження. Характерним для нової хвилі еміграції є те, що не всі переселенці офіційно емігрували за кордон, частина з них перебуває там нелегально.

Цікавою виглядає ситуація з гендерним критерієм. Не є секретом, що в цьому випадку багато фахівців стверджують, а навіть б'ють на сполох, що сучасна українська міграція є в більшості жіночою. Яскравим прикладом може бути Італія [10], де жіноцтво складає майже 80% з усього числа українських мігрантів. Така ситуація пов'язана в першу чергу з наявністю жіночої праці в цій країні. Певною протилежністю характеризується Іспанія [11]. Тут, майже від самого початку є помітною сімейна міграція. За таких умов збереження сімейної єдності є справою простішою, а виховання дітей – більш ефективним.

Слід відзначити, що сучасна діаспора зростає в умовах глобалізаційної культури (про це докладніше у таких статтях [2; 3]), Крім іншого, це дає можливість, використовуючи переваги засобів масової комунікації, більш плідно налагоджувати та розповсюджувати культурно-просвітницьку і культурно-адаптаційну роботу: громадські організації трудових мігрантів розбудовують структуру товариств, спілок, налагоджують видавничу діяльність, функціонування музичних і танцювальних колективів, театральних труп, спортивних команд. Діяльність громадських організацій полягає не тільки в правовій, економічній допомозі та захисті трудових мігрантів, а спрямована на вибудовування міцної діаспорної спільноти українців, де разом з культурно-просвітницькою та інформативною роботою закладають підмурівок тривкої діаспори, в середовищі якої зберігають, відтворюють та реалізують українську культурну ідентичність.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні особливостей формування нової сучасної діаспори з її головним функціональним навантаженням, тобто збереженням культурної ідентичності. Обґрунтовується переростання зовнішніх міграцій українців в українські діаспорні громади в країнах далекого зарубіжжя.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна дійти висновків, що унаслідок різних причин політичного та соціально-економічного характеру протягом чотирьох хвиль переселенського руху в історії української еміграції склалися різноманітні діаспорні формації.

Ми спробували продемонструвати, що перша міграційна хвиля була спричинена важким економічним становищем, через те її називають економічною еміграцією і єдиним стабільним чинником, який поєднував людей першої хвилі еміграції в одну національно-духовну спільноту, була церква. Друга хвиля емігрантів – політична еміграція, яка стала певним фундаментом, на якому будувалася українська свідомість на чужині. Проявом цієї свідомості стала поява багатьох

громадських та культурно-освітніх установ. Слід відзначити, що причиною третьої хвилі еміграції стала Друга світова війна. В цей період українська діаспора в Канаді створила сильну громадську та релігійну спільноту – Конгрес українців Канади, який є членом Світового конгресу українців.

Одним із завдань дослідження стало вивчення четвертої міграційної хвилі українців. Сучасну українську еміграцію провідні світові аналітики чітко окреслюють як трудову, тобто таку, у якій на перший план серед пріоритетних цілей виходить пошук праці. Потужний міграційний фактор навіть змусив не один уряд Європи переглянути свою міграційну політику. В контексті розгляду закордонного досвіду варто підсумувати, що з огляду на поступове «освоєння» основних функцій діаспори, четверта хвиля української трудової міграції у певній послідовності перетворюється на новітню еміграцію, що формує сучасну діаспору з функціональним навантаженням, тобто збереження культурної ідентичності. Слід зазначити, що вона має свої особливості, а саме: розгортається в умовах глобалізаційних процесів, є трудовою за своїм характером і європейською за спрямованістю; є частково нелегальною та має особливу гендерну структуру тощо.

Література

1. Віднянський С., Петрище П. Політична діяльність закарпатської еміграції в США наприкінці 19-го – на початку 20-го ст. та її вплив на долю рідного краю/ С. Віднянський, П. Петрище // Українська діаспора. –К.; Чикаго, 1993. –№ 4. – С. 11-12.
- 2.Гродська Е.Б. Глобалізація і культурна ідентичність: два вектори глобалізаційних процесів. / Е.Б.Гродська// Інтернаука.-2017.-№3- С. 99-101.
3. Гродська Е.Б. Політика культурної дипломатії мовою мистецтва та культури: українська діаспора у сучасній Іспанії/ Е.Б.Гродська// Молодий вчений.-2017.- №4- С. 33-35.
4. Евтух В. Б., Каминский Е. Е, Ковальчук Е. А. и др. Украинцы в дальнем зарубежье / В. Б. Евтух, Е. Е Каминский и др. // Украинцы. - М.: Наука, 2000. С. 81–94.
5. Зарубіжні українці. Довідник / Я. Балан. - К.: Україна, 1991. 252 с.
6. Кабузан В.М., Чорна Н.В. Заокеанська міграція слов'ян XIX –на початку XX ст./ В.М. Кабузан, Н.В. Чорна // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 6. – С. 3–14.
7. Качараба С.П. Еміграція з Західної України: (1919–1939). –Л.: Львівський нац. Ун-т ім. І. Франка, 2003. – 416 с.
8. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни Європейського Союзу і Російська Федерація) / Під. ред. Ігоря Маркова. – Л.: Карітас, 2009. – 259 с.
9. Нитобург Э.Л. Из истории русских общин в американском городе/ Э.Л. Нитобург // Этнографическое обозрение. – 2005. – № 2. –С. 120–134.
10. Одинець С. Жіноча міграція – один з найцікавіших і найглибших феноменів нашого часу/ С. Одинець //Духовність.-2014-[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dukhovnist.in.ua/uk/initiatyvy/17-ukraina/560-svitlana-odynets-zhinocha-mihratsiia-odyn-z-naitsikavishykh-i-naihlybshykh-fenomeniv-nashoho-chasu>
- 11.Українці в Іспанії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://ucranianosmadrid.com/blog/tvorche-obednannya-nashe-slovo-prezentovalo-almanah>
12. Magocsi P.R. Ukrainians // Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups. –Cambridge: Belknap Press of Harvard University, 2002. – С. 998–999.

Referenses

1. Vidnyans'kyu S., Petryshche P. (1993). Political activity of Carpathian migration in the US in the late 19th - early 20th century and its impact on the fate of their native land. Ukrainian diaspora [in Ukrainian].
2. Grodska E.B. (2017). The globalization and cultural identity: two vectors of the processes of globalization. Internauka, [in Ukrainian].
3. Grodska E.B. (2017). The policy of cultural diplomacy in the language of art and culture: Ukrainian diaspora in modern Spain. Molodyy vchenyy [in Ukrainian].
4. Evtukh V. B., Kamynskyy E. E, Koval'chuk E. A. y dr.(2000) Ukrainians in the far abroad. M., Nauka [in Russian].
5. Zarubizhni ukrayintsi. Dovidnyk. (1991). Ya. Balan. K.,Ukraine [in Ukrainian].
6. Kabuzan V.M., Chorna N.V. (1989). Overseas migration of Slavs XIX -the beginning of XX century. Folk art and ethnography, 6, p. 3–14. [in Ukrainian].
7. Kacharaba S.P. (2003). Emigration from Western Ukraine: (1919-1939). L., University of Lviv [in Ukrainian].
8. At the crossroads. Analysis of complex research processes of Ukrainian migration (the European Union and the Russian Federation).(2009). Ed. by I. Markov. L., Caritas [in Ukrainian].
9. Nytoburgh Э.L. (2005). From the history of Russian communities in the American city. Ethnographic Review, 2, 120–134. [in Russian].
10. Odynets' S. (2014). Female migration - one of the most interesting and the deepest phenomena of our time. - [Electronic resource]. – Retrieved from <http://www.dukhovnist.in.ua/uk/initiatyvy/17-ukraina/560-svitlana-odynets-zhinocha-mihratsiia-odyn-z-naitsikavishykh-i-naihlybshykh-fenomeniv-nashoho-chasu>
11. Ukrainians in Spain. -[Electronic resource]. – Retrieved from <http://ucranianosmadrid.com/blog/tvorche-obednannya-nashe-slovo-prezentovalo-almanah>
12. Magocsi P.R.(2002). Ukrainians. Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups. Cambridge, Belknap Press of Harvard University, p. 998–999. [in English]